

Результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного в рамках проекту «Започаткування національного діалогу в Україні»

(частина 1)

Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 року по 15 січня 2015 року на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень в 11 регіонах України. Всього опитано 4413 респондентів (по 400 в усіх регіонах України, на Закарпатті та Буковині – 401, в Центрі – 402, на Поліссі – 410).

Розробники проекту виокремили 11 історичних регіонів для опитування:

1. **Волинь** (Волинська та Рівненська області);
2. **Галичина** (Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області);
3. **Південний захід** (Закарпатська та Чернівецька області);
4. **Поділля** (Вінницька та Хмельницька області);
5. **Полісся** (Житомирська, Київська, Сумська та Чернігівська області);
6. **Центр** (Черкаська, Кіровоградська та Полтавська області);
7. **Слобожанщина** (Харківська область);
8. **Нижнє Подніпров'я** (Дніпропетровська та Запорізька області);
9. **Причорномор'я** (Миколаївська, Одеська та Херсонська області);
10. **Донбас** (Донецька область);
11. **м. Київ**

Опитування в Луганській області та анексованому Криму не проводилось. В опитуванні застосовувалась квотна вибірка, яка за областями, типами поселень, віком та статтю репрезентує населення виділених регіонів України віком від 18 років. Максимальна похибка вибірки по кожному регіону не перевищує 5,0%.

Для аналізу ситуації в Україні загалом використовується «зважений» масив відповідно до пропорцій кожного регіону в населенні України (18+). Максимальна похибка вибірки національного масиву (з урахуванням зважування) не перевищує 1.8%.

Оцінки основних подій історії України та історичних діячів

Проведене дослідження показало, що твердження про те, що в різних регіонах України принципово відрізняються моделі історичної пам'яті, не відповідає дійсності, хоча історична пам'ять і є досить суперечливою.

- Найбільш позитивно громадяни України оцінили такі історичні події, як **Перемога СРСР у війні 1941–1945 рр. проти третього Рейху (84,0% позитивних відповідей), Хрещення Русі 988 року (74%), проголошення незалежності України (71%) та національно-визвольну війну під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького (69%)**.

- При цьому слід відзначити, що у ставленні до цих подій в історії України позитивні оцінки суттєво переважають над негативними в усіх регіонах України.

У ставленні до Перемоги СРСР у війні проти третього Рейху (найбільше на Донбасі – 96,5%, найменше на Поліссі – 69%).

У ставленні до Хрещення Русі (найбільше на Волині – 88%, найменше у м. Києві – 62%).

У ставленні до національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького (найбільше на Галичині – 85,5% та Нижньому Подніпров'ї – 85%, найменше на Закарпатті та Буковині – 52,5%).

У ставленні до проголошення незалежності України (найбільше на Галичині – 97%, найменше на Донбасі – 40%, хоча і в цьому регіоні позитивні оцінки переважають негативні (32%)).

Таким чином, ці події в історії України різних історичних періодів її розвитку об'єднують більшість громадян усіх регіонів України.

- Більшість громадян України позитивно оцінюють також такі історичні події, як *Угода про асоціацію з ЄС 2014 р. (56%), Майдан 2013–2014 років (44%), Заснування першої Січі Дмитром Вишневецьким на о. Хортиця (55%), Перемога над військами Наполеона у французько-російській війні 1812 року (53%), Лютнева революція 1917 року в Російській імперії та утворення Української народної республіки (УНР) (50%) та написання П. Орликом Конституції (54%), розпад Радянського Союзу (52%)*.

Однак у ставленні до цих подій в історії України різниця між регіонами досить значна, а у деяких випадках прямо протилежна. Особливо це стосується розпаду СРСР, Майдану 2013–2014 років та Угоди про асоціацію з ЄС 2014 року, тобто сучасних історичних подій.

- Так, у ставленні до розпаду СРСР у 1991 році позитивне ставлення переважає у більшості регіонів (найбільше на Галичині – 88%), але у трьох регіонах негативні оцінки переважають позитивні (Донбас – 70% проти 12%, Слобожанщина – 52% проти 31%, Подніпров'я – 49% проти 39%).

У ставленні до Майдану 2013–2014 років позитивні оцінки переважають у більшості регіонів (від 94% на Галичині до 51% в Причорномор'ї), але в тих же трьох південно-східних регіонах (Донбас – 69% проти 12%, Слобожанщина – 55% проти 36%, та Нижнє Подніпров'я – 47% проти 44%) переважають негативні оцінки.

У ставленні до Угоди про асоціацію з ЄС також позитивні оцінки переважають у більшості регіонів (від 94,5% на Галичині до 51% в Причорномор'ї), але в двох регіонах (Донбас – 69% проти 18% та Слобожанщина – 41% проти 34%) переважають негативні оцінки цієї події.

- Відносна більшість громадян України також позитивно оцінює *Утворення Української Радянської Соціалістичної республіки (47% проти 20%), Утворення УПА в 1942 р. (40% проти 31%), остаточне звільнення української частини Русі литовсько-руськими військами після битви 1362 року на Синіх водах (42% проти 3%), заснування організації українських націоналістів (ОУН) в 1929 р. (37% проти 31%), Помаранчеву революцію 2004 року (44% проти 35%), наслідки Переяславської ради (33% проти 24%), Берестейську церковну унію (заснування Греко-католицької церкви) (30% проти 7%), перемога українсько-кримсько-татарських військ над військами Московського царства під Конотопом у 1659 році (41% проти 7%)*.

Але ці події (окрім визволення української частини Русі князем Ольгердом в 1362 році від монголо-татар) дуже по-різному сприймаються в регіонах України.

Так зване об'єднання України з Росією після Переяславської Ради переважно позитивно оцінюється населенням Нижнього Подніпров'я (53% проти 11%), Донбасу (41% проти 2%), Слобожанщини (36% проти 10%), Причорномор'я (37% проти 10,0%), Закарпаття і Буковини (42% проти 15,5%), а явно негативні оцінки переважають тільки на Галичині (65% проти 12%) та Волині (61% проти 11%).

Утворення УРСР в 1917 році в Харкові переважно позитивно оцінюють в усіх регіонах України, окрім Галичини (55% – негативно, 18% – позитивно) та Волині (45,5% – негативно та 21,5% – позитивно).

А ось у ставленні до заснування ОУН в 1929 році та УПА в 1942 році зараз ситуація в регіональних оцінках виглядає по-іншому. Позитивні оцінки щодо ОУН та УПА вже переважають у «помаранчевих» регіонах України (Волинь, Галичина, Закарпаття, Буковина, м. Київ, Центр, Поділля, Полісся), а негативні в південно-східних регіонах (Донбас, Нижнє Подніпров'я, Причорномор'я, Слобожанщина).

Така ж регіональна диференціація оцінок спостерігається стосовно Помаранчевої революції 2004 року.

Тобто, такі історичні події, як створення ОУН та УПА, а також Помаранчева революція 2004 року, як і раніше ділять Україну на дві великі частини.

- Найменш позитивно з включених до опитування подій респонденти оцінили Проголошення Російської імперії 1721 року (26% – позитивно і 24% – негативно). Але регіональні відмінності в цьому питанні були дуже значні (на Донбасі 55% оцінили цю подію позитивно та 1% – негативно, а на Галичині 53% – негативно та 6% – позитивно).

- Досить строкатими та неоднозначними, як показало опитування, є і оцінки найбільш позитивних та негативних політичних діячів України. Так, ***найбільш позитивно*** серед включених в опитування 18 історичних діячів різних періодів історії громадяни України ***оцінюють князя Ярослава (Мудрого) – 33%, Богдана Хмельницького – 32%, князя Володимира (Великого) – 31% та Михайла Грушевського – 19%***, тобто діячів дуже далекого чи далекого минулого. З сучасних історичних діячів найвищу оцінку дістав чинний Президент Петро Порошенко – 10%, який посідає сьому позицію, а найменше позитивних оцінок здобули Віктор Ющенко – 2% та Віктор Янукович – 2%.

Регіональні відмінності в оцінці політичних діячів порівняно незначні. Але на Галичині (перше місце) та Волині (друге місце) до переліку найбільш позитивних діячів поряд з князем Володимиром (Великим) та Ярославом (Мудрим), Б.Хмельницьким та М.Грушевським входить ще й ***Степан Бандера***.

На Закарпатті та Буковині досить низько оцінюють Богдана Хмельницького (нижче, ніж П.Порошенка), на Слобожанщині з числа лідерів випадає М.Грушевський, але додається цар Петро I, а на Донбасі цар Петро I (30%) взагалі є лідером серед усіх вміщених до опитування історичних діячів.

- Оцінки негативних персонажів української історії показують, що безперечним «лідером» серед них є екс-Президент В.Янукович (54%) і далі йдуть – Йосип Сталін (39%), Віктор Ющенко (25%), Володимир Ленін (23%) та Степан Бандера (20%). Чимало оцінок як негативні діячі отримали і Петро Порошенко (15%) та Леонід Кучма (12%). Тобто, негативними персонажами є діячі сучасності та недалекого минулого.

Регіональні відмінності в оцінках негативних діячів порівняно незначні. Так з п'ятірки лідерів негативу на Волині та Галичині випадає Віктор Ющенко, а додається цар Петро I, на Закарпатті та Буковині В.Ленін оцінюється більш негативно, ніж Й.Сталін, на Слобожанщині Степан Бандера розглядається як більш негативний діяч, ніж В.Ленін, як і на Нижньому Подніпров'ї та Причорномор'ї.

Зовсім інша ієрархія негативних персонажів історії виявлена на Донбасі. Тут лідером є Степан Бандера (45%), потім В.Ющенко (40%), П.Порошенко (38%) та Віктор Янукович (25%). А Сталін та Ленін не вважаються негативними персонажами. Тобто, Донбас перебуває під впливом міфу про «бандерівців».

Державні та культурно-мовні ідентифікації громадян

Проведене опитування показало, що уявлення про існування двох майже рівних в Україні ідентифікацій – української та російської – не відповідає дійсності.

- Українську державу вважають близькою 95% опитаних (при цьому для 73% громадян українська держава є дуже близькою), а українська мова та культура так само близька для 95% населення (для 71% вона є дуже близькою), тоді як з російською державою відчують близькість 57% (і тільки для 23% вона є дуже близькою), а з російською мовою і культурою 67% (для 29% вона є дуже близькою).

- І все ж російська мова та культура є досить близькими для громадян України, навіть порівняно з білоруською мовою і культурою (вона є близькою тільки для 38%, а далекою для 55%), польською мовою і культурою (вона є близькою для 19%, а далекою для 71,5%), не говорячи вже про угорську мову і культуру (є далекою для 82%) та румунською мовою і культурою (81%).

- Розглядаючи державну та культурну ідентифікацію громадян різних регіонів України слід відзначити, що українську державу вважають своєю (близькою) 100% жителів Галичини (з них 92% – дуже близькою), 99% – Волині (з них 77,5% – дуже близькою), 99% – Буковини та Закарпаття (з них 85% – дуже близькою), 96% – Поділля (з них 88% – дуже близькою), 93% – Центру (з них 75% – дуже близькою), 93% – Полісся (з них 78% – дуже близькою), 96% – Нижнього Подніпров'я (з них 80% – дуже близькою), 96% м. Києва (з них 74% – дуже близькою), 99% Причорномор'я (з них 63% – дуже близькою), 91% – Слобожанщини (але тільки 48% – дуже близькою) та 88% – Донбасу (49% – дуже близькою).

- Аналогічна ситуація спостерігається і в ідентифікації громадян різних регіонів з українською культурою та мовою (від 100% – на Галичині до 90% – на Донбасі вважають її близькою для себе). Різниця в ідентифікації з українською державою та культурою (мовою) на Слобожанщині та Донбасі порівняно з іншими регіонами полягає у тому, що в цих регіонах значно менше тих, хто вважає їх «дуже» близькими, а значно більше – тих, хто вважає «значною мірою» близькими.

- Складніша ситуація з ідентифікацією з російською державою в регіонах України. Адже на Донбасі з нею ідентифікують себе 95% громадян (із них для 53% вона дуже близька), в Нижньому Подніпров'ї – 73,5% (для 32% вона дуже близька), в Причорномор'ї 73,5% (для 27% вона дуже близька), на Слобожанщині – 56% (для 13% вона дуже близька). І навіть на Південному Заході, Поділлі, Поліссі та м. Києві російська держава близька для майже половини громадян (хоча дуже близька для 13–25%). І це попри рік військового протистояння. Російська держава є чужою тільки для більшості громадян Галичини (74%) та Волині (56%).

- Ще складнішою є ситуація щодо ідентифікації громадян різних регіонів України з російською мовою та культурою, яка є близькою для абсолютної більшості громадян Донбасу – 97% (із них для 60% вона дуже близька), Слобожанщини – 89% (для 28,5% вона дуже близька), Нижнього Подніпров'я – 84% (для 39% вона дуже близька) та Причорномор'я – 81% (для 37% вона дуже близька). Російська мова і культура є близькою для більшості громадян Закарпаття та Буковини – 67% (із них для 17% вона дуже близька), Поділля – 65% (для 39,5% – дуже близька), м. Києва – 65,5% (для 19% – дуже близька), Центру – 54% (для 13% – дуже близька), Полісся 55% (для 20% – дуже близька), Волині – 53,5% (для 6,5% – дуже близька). І тільки для мешканців Галичини вона переважно є далекою (71%).

Таким чином, у більшості регіонів України ми маємо справу з подвійною культурною (українська і російська) ідентифікацією, в частині – з подвійною державною ідентифікацією.

І хоча українська ідентифікація переважає у всіх регіонах над російською (окрім Донбасу), однак наявність двох ідентифікацій у всіх регіонах України (окрім Галичини), особливо в південно-східних регіонах, створює значні труднощі в проведенні культурної та інформаційної політики в умовах військового протистояння з Росією.

Україна – єдина чи роз'єднана?

- **Абсолютна більшість населення України вважає себе передусім громадянами України – 67.5%.** Регіональна ідентифікація виражена значно менше – 12% вважають себе передусім жителями свого регіону і ще 10% – свого села чи міста. До громадян колишнього СРСР відносять себе менше 3% і лише 0.3% зараховують себе до громадян Росії.

- Деякі регіони вирізняються більш високим рівнем регіональної ідентифікації: це насамперед Донбас та Південний Захід (Закарпатська та Чернівецька області). На Донбасі передусім громадянами України себе вважають 38% жителів, 35% – жителями Донбасу, 10% – жителями своїх міст, 9% – громадянами світу і ще 5% – громадянами СРСР (показово, що громадянами Росії – лише 0.3%). На Південному Заході 38% жителів вважають себе насамперед громадянами України, 27% – жителями своїх міст, 22% – жителями свого регіону, а 6% – громадянами світу.

- **Лише 5% українців хотіли б, аби регіон, у якому вони проживають, відділився від України,** з них 3% віддали б перевагу незалежному існуванню регіону, а 2% – приєднанню до іншої держави. Бути в складі федеративного округу хотіли б 8%. А в основному громадська думка поділяється між двома можливими варіантами: бути їхньому регіону в складі унітарної України з існуючими повноваженнями (33%) чи бути у складі унітарної України з розширеними повноваженнями (46%). Власне, однозначно підтримують нинішній статус свого регіону лише на Галичині (70%), чітко виражено наміри щодо розширення повноважень їхніх регіонів на Південному Заході (61.5%), Слобожанщині (43%), Придніпров'ї (60%), Причорномор'ї (60%). У решті регіонів громадська думка ділиться майже навпіл між цими двома перспективами – залишати регіону нинішні повноваження чи збільшувати? Така поділена думка характерна для Волині (44% за нинішні повноваження і 48% – за збільшені), Поділля (44% і 47%), Центру (35% та 48%), Полісся (40% і 36%), Києва (38% та 44%). Дуже складна ситуація на Донбасі: за відділення регіону від України виступає 35% жителів, із них 20% хотіли б вийти зі складу України та стати незалежним регіоном, а 15% – приєднатися до іншої держави. З іншого боку, решта (58%) хотіли б, щоб Донбас залишався в Україні: 30% – у статусі автономного округу у складі федеративної України і ще 30% – у складі унітарної України, але з більшими повноваженнями, а 2% влаштовують нинішні повноваження регіонів.

- **Лише 11.5% українців згодні, щоб Донбас вийшов зі складу України,** найбільше таких – на Донбасі (37%). Лише 7% українців згодні, щоб Галичина вийшла зі складу України, найбільше таких – на Донбасі (16%), найменше – на Волині (0.5%) та Галичині (1%).

Що може роз'єднати і що може об'єднати Україну?

- **Головними чинниками, що можуть роз'єднати українців, були визнані корумпованість влади (29%), дії олігархів (29%), дії Росії на роз'єднання України (25%), маніпуляція інформацією через ЗМІ (24%), розділення українців методом політичної агітації (20%).** Найменш можуть вплинути на роз'єднання України, на думку населення, протести на «Євромайданах» (6%), дії країн Заходу (9%), ріст радикалізму і націоналізму в Україні (9%). утиски за мовною ознакою (10%). Певні в тому, що «в Україні немає роз'єднання, даний факт намагаються нав'язати», 9% і лише 2% вважають, що «Україна ніколи не була єдиною і об'єднати її неможливо»

- Існують регіональні відмінності у розумінні тих чинників, які можуть роз'єднати Україну. Так, спільним для всіх регіонів є визнання таких головних роз'єднувальних чинників, як корумпованість влади, дії олігархів, маніпуляція інформацією через ЗМІ, розділення українців методом політичної агітації. На Донбасі, на відміну від усіх інших регіонів, визнають роль Росії у роз'єднанні українців лише 7%, натомість головним чинником роз'єднання вважають «ріст радикалізму та націоналізму» в Україні (30%). Менш, ніж у решті регіонів, покладають провину на Росію і на Слобожанщині (15%). Донбас також виявився єдиним регіоном, де досить значна частина (23%) звинувачує у роз'єднанні регіонів дії країн Заходу. В деяких регіонах до числа вагомих чинників роз'єднання відносять прагнення певної частини українців до інтеграції з ЄС (Причорномор'я – 25%, Поділля – 21%, Донбас – 20%).

- **Найбільшу ефективність для примирення українців мали б, на думку населення, такі дії: перемога у війні (36%), реальна боротьба з корупцією (35%), покращення соціально-економічного стану в країні (34%).** Ефективність інших дій та заходів оцінюється громадською думкою значно нижче, а на останніх місцях за дієвістю – федералізація України (6%), прийняття російської мови як другої державної (8%), боротьба з націоналістичними проявами (8%).

- **Перемога у війні, реальна боротьба з корупцією, покращення соціально-економічного стану в країні – вважаються вирішальними майже в усіх регіонах.** Донбас відрізняється тим, що лише 11% вважають перемогу у війні як чинник примирення українців; натомість вирішальним чинником жителі Донбасу вважають «боротьбу з націоналістичними проявами» (33%).

- **Серед суб'єктів, здатних примирити українців, найбільше сподіваються на українську владу (33%) та засоби масової інформації (25%), а 24% населення впевнені, що українці примиряться самі.** Ці три чинники спільні для усіх регіонів України, зокрема і Донбасу. Але й є міжрегіональні відмінності. У Києві значно більше, ніж будь-де, сподіваються на громадські організації (30%), на Волині – на армію (28%) та міжнародні організації (30%). На Донбасі найбільше песимістів, які вважають, що українців не зможе примирити ніхто – 20% (загалом серед українців таких лише 6%).

- **Більшість населення (57%) вважають актуальним проведення державної політики з примирення українців,** не згодні з цим лише 15.5%. Впевненість у необхідності державної політики примирення об'єднує всі регіони України, особливо відчувають її необхідність жителі Донбасу (63%).

- **Більшість населення нічого не знає про існування програм, спрямованих на об'єднання України (56%),** причому найбільше нічого не знають про існування таких програм на Донбасі (74%), у Причорномор'ї (72%), Нижньому Придніпров'ї (65%), на Слобожанщині (62%). А найбільше тих, хто знає про такі програми, виявилися на Південному Заході, де нічого не знають про такі програми 33% та на Поділлі (28.5%). Бачили телепрограми з цієї тематики 24% (на Південному Заході та Поділлі такі передачі бачили майже половина жителів), знають про заходи відвідування українцями один одного у різних регіонах 17.5% (найбільше, 39% на Поділлі), чули про круглі столи, обговорення в своєму населеному пункті з цього питання 9% (найбільше – 22% – на Поділлі), чули про уроки, лекції в навчальних закладах з цієї тематики (найбільше – на Поділлі – 27%).